

**КАРАВАЄВ ВОЛОДИМИР
ОПАНАСОВИЧ
(1811-1892)**

Син заможного і багатодітного купця другої гільдії Каравасєв Володимир Опанасович народився 8 липня 1811 року у Вятці біля Уралу, а славу видатного вченого-медика здобув у Києві. Закінчивши в 16 років гімназію, він стає студентом медичного факультету Казанського університету. Після закінчення навчання (1831) молодого лікаря нагородили срібною медаллю та дипломом лікаря 1-го розряду.

Належної хірургічної практики В.О.Каравасєв у Вятці отримати не міг, тому для вдосконалення в медицині перебрався до Петербурга. Деякий час працював у військово-сухопутному госпіталі, а згодом влаштувався позаштатним асистентом у лікарні для бідних, де консультантами з хірургії були видатні професори І.В.Буяльський і Х.Х.Саломон. Саме їхнє віртуозне виконання хірургічних операцій викликало у молодого лікаря глибоку зацікавленість і він вирішив повністю присвятити себе хірургії.

У липні 1834 року В.О.Каравасєв від'їжджає до Німеччини з надією вдосконалити свою майстерність. У Берліні в клініці Грефе вперше відбулася зустріч молодих хірургів

В.О.Каравасєва і М.І.Пирогова, які надовго стануть світочами не тільки вітчизняної, але й європейської хірургії. Хоча М.І.Пирогов і В.О.Каравасєв були майже однолітками, але перший був уже досвідченим хірургом. Проте це не завадило їхній дружбі: протягом року вони разом проводили заняття на трупах, вивчали підручники з хірургії, вдосконалювалися в накладанні пов'язок. І коли 1836 року М.І.Пирогова було обрано на кафедру хірургії Дерптського університету, той запропонував В.О.Каравасєву місце в своїй клініці. Володимир Опанасович із захопленням працює хірургом, бере участь в експериментальних дослідженнях і одночасно складає іспити на ступінь доктора медицини. Весною 1838 року В.О.Каравасєв захистив дисертацію "Травматичне запалення вен". Хоч працювати з М.І.Пироговим було цікаво й корисно, але Володимир Опанасович мріяв про самостійну роботу. Після неодноразових прохань 11 березня 1839 року В.О.Каравасєва призначено ординатором Кронштадського госпіталю. Цей військово-медичний лікувальний заклад був одним з кращих за оснащенням і складом лікарів. Досить сказати,

що в ньому працювали такі видатні хірурги, як М.І.Шейн, І.Ф.Буш. Тут В.О.Караваєв всебічно перевіряв свої теоретичні знання та практичні навички.

Його природний талант, наполеглива праця і рідкісна цілеспрямованість дали досить вагомий результат. За рік він виконав 113 операцій (у столичних клініках професори виконували по 15-30 хірургічних втручань), розробив експериментальну методику пункції перикарда і перший в Росії виконав її, успішно лікував випітний перикардит. Хірург Кронштадського госпіталю стає помітним фахівцем у вітчизняній медицині. Згодом медичний комітет (Петербург) рекомендує його на посаду завідувача кафедри хірургії медичного факультету університету Святого Володимира, що в Києві. У поданні медичного комітету, підписаного І.Т.Спасським, зазначалося, що призначення В.О.Караваєва, який душою відданий своїй справі, професором університету Святого Володимира можна вважати надзвичайно цінним надбанням навчального закладу.

Призначення В.О.Караваєва екстраординарним професором хірургії сталося ще до відкриття медичного факультету. Ось як пояснив цю подію міністр освіти: "... чтобы не потерять лицо, которое стало известно своими операциями и заслужило наибольшей хвалы во врачебных кругах, я признал нужным назначить Караваева теперь-таки, где он будет полезен и советами своими при основании факультета...".

Після призначення В.О.Караваєв просить дозволу затриматися в Петербурзі і Москві для ознайомлення з організацією навчального процесу в Імператорській медико-хірургічній академії та Московському університеті. Протягом 3 місяців він з притаманною йому методичністю відвідував клініки, лекції та практичні заняття.

Міністерство освіти затвердило на медичному факультеті Київського університету 10 кафедр, серед яких було 2 хірургічні: оперативної хірургії з хірургічною анатомією, вченням про пов'язки та хірургічною клінікою; теоретичної хірургії з офтальмологією. 1841 року на перший курс медичного факультету було прийнято 21 студента. Протягом двох семестрів В.О.Караваєв викладав

першокурсникам енциклопедію та методологію медицини. Викладання було ясным, доступним, і хоча особливим красномовством він не вирізнявся, все ж зумів зацікавити студентів своєю дисципліною. Його лекції мали виражене практичне спрямування. Свої думки він висловлював простими словами, уникаючи зайвих іноземних термінів.

До відкриття хірургічної клініки В.О.Караваєв одночасно переймався практичною хірургією – в міській лікарні вперше за 38 років її існування 30-річний професор безкоштовно виконав багато складних операцій. Нині важко уявити, що на той час Володимир Опанасович був єдиним хірургом не тільки в Києві, але й у Київській губернії. Можна лише здогадуватися, як важко йому було, оскільки за рік (з липня 1841 по липень 1842 року) він виконав 180 операцій, причому без жодного смертельного випадку. А серед них були ампутації стегна і гомілки, видалення пухлин, спеціальні очні та пластичні операції. Багатьом хворим з катарактою він повернув зір.

З липня 1842 по липень 1843 року В.О.Караваєв перебував за кордоном, де відвідав клініки Берліна, Відня, Парижа, Лондона. Він добре усвідомлював, що для укомплектування клінік необхідно багато хірургічних інструментів, тому турботливий професор попросив Раду університету довірити йому закупівлю хірургічного інструментарію за кордоном. Паризькі хірурги рекомендували йому місцевого майстра Метцгера, який виготовив пробний набір хірургічних інструментів. Французький майстер дійсно показав високий клас у виготовленні інструментів і В.О.Караваєву дозволили запросити майстра до Києва, де той працював дуже довго. За відсутності Володимира Опанасовича його було обрано деканом медичного факультету, міністр освіти затвердив його на цій посаді 2 квітня 1843 року.

Після повернення 18 липня 1843 року до Києва він одразу ж приступив до роботи як декан і професор хірургічної кафедри. Оскільки відкриття клінік було призначено на січень 1844 року, то основну увагу Володимир Опанасович приділив їх організації, визначив обов'язки всіх працівників клініки – від професора до санітара. Крім того, брав

безпосередню участь у придбанні для клінік необхідного майна. Значний обсяг роботи і ретельне ставлення В.О.Караваєва до вирішення складних питань, пов'язаних з організацією навчального процесу, трохи затримали відкриття клінік. Урочисте відкриття відбулося 1 листопада 1844 року, але наполегливість В.О.Караваєва не була марною. У всіх клініках, крім палат для хворих і санітарних блоків, були влаштовані навчальні кімнати, кабінети для професорів та ординаторів, а в хірургічній та акушерській клініках – добре оснащені операційні. Багато уваги приділяв також оснащенню кафедри. У навчальній кімнаті поряд із столами для лабораторних занять і роботи студентів з мікроскопами стояло 5 шаф з інструментами, муляжами та різноманітними препаратами.

Основою клінічного викладання В.О.Караваєв вважав заняття біля ліжка хворого у поєднанні з клінічною хірургією, досягненнями фізіології, оперативної хірургії, топографічної і патологічної анатомії. Найголовнішим завданням клінічного навчання вважав практичну підготовку лікаря. Ось чому великого значення вчений надавав глибині зібраного анамнезу хвороби, звертав увагу студентів на зв'язок між різноманітними хворобами, навчав відрізняти одну хворобу від іншої. А вже потім об'рунтовував висновок про доцільність операційного втручання, радив, як краще скласти план лікування. Володимир Опанасович постійно підкреслював студентам-медикам, що хірургічні методи лікування не можна розглядати окремо – хворого необхідно лікувати комплексно. При викладанні оперативної хірургії В.О.Караваєв поєднував опис техніки операцій з клінікою, патологією і лікуванням. Слава В.О.Караваєва як вченого і хірурга-практика зростала з кожним роком. Збільшувалася кількість студентів медичного факультету. Якщо 1844 року навчалася 96 студентів, то вже через 4 роки їх було 299. Завдяки зусиллям Володимира Опанасовича відкриваються нові клініки, що, звичайно, вимагало напруженої щоденної праці.

Слід зазначити, що В.О.Караваєв працював у надзвичайно реакційні часи, коли у вищих школах і гімназіях було введено військову муштру і суворий поліцейський наг-

ляд за студентами та учнями. Як декану саме в цей складний період Володимиру Опанасовичу довелося організувати кафедри, клініки, складати навчальні плани. Завдяки великому авторитету він забезпечив медичному факультету певну автономію, чим заслужив надзвичайну популярність та пошану серед студентів.

Наприкінці 1844 року В.О.Караваєв неодноразово звертався до Ради університету з проханням звільнити його від обов'язків декана факультету, адже в нього було 30 лекційних годин на тиждень. Крім того, він сам готував препарати для лекцій, вів практичні заняття і лікувальну роботу в клініці. Незважаючи на це, члени Ради університету вмовили його й надалі очолювати факультет. І лише 1847 року, незважаючи на одностороннє обрання деканом ще на один термін, В.О.Караваєв категорично відмовився від цієї посади.

Переломним для В.О.Караваєва і всієї медичної науки виявився 1847 рік – 18 лютого у клініці Київського університету була проведена друга в Росії операція з використанням ефірного наркозу (першу на 4 дні раніше в Петербурзі виконав М.І.Пирогов). Особливо багато операцій він зробив на обличчі, переважно з приводу пухлин, що проростали в гайморову пазуху, порожнини рота й носа. В.О.Караваєв успішно видаляв також пухлини грудних залоз (маса деяких з них сягала 16 кг). При злоякісних новоутвореннях грудних залоз він завжди видаляв регіональні лімфатичні вузли. А всього впродовж свого життя блискучий хірург надав допомогу понад 10000 хворих, виконав 16000 операцій з післяопераційною смертністю 6,1%, що було великим досягненням (в кращих академічних та університетських клініках післяопераційна летальність становила 11-14%). Більш як 50-річна викладацька і клінічна діяльність вченого в Києві була значним внеском у розвиток вітчизняної хірургії та топографічної анатомії. Хірургічна техніка В.О.Караваєва була бездоганною. Академік М.М.Волкович, який працював практикантом у його клініці, у своїх спогадах писав, що навіть дуже складні операції в нього виходили простими й витонченими.

Для багатьох поколінь хірургів В.О.Караваєв добре відомий і як автор цікавих нау-

кових праць. Основним з навчальних посібників тривалий час були "Лекції з оперативної хірургії професора В.О.Караваєва". Це був один з перших посібників з оперативної хірургії в Російській імперії і світі, а 1885 року В.О.Караваєв видав посібник "Оперативна хірургія", 1886-го – "Атлас з оперативної хірургії". Всього він опублікував 31 працю, в яких намагався висвітлити перш за все практичні питання хірургії (експериментально-клінічні дослідження, нові методи хірургічних операцій, нові хірургічні інструменти тощо). Чимало його відомих учнів та послідовників продовжували традиції вітчизняної хірургічної науки: В.А.Міллєт, В.К.Курдюмов, В.С.Козловський, А.Т.Богаєвський та ін.

Як засновника хірургічної та офтальмологічної шкіл, автора багатьох хірургічних методів лікування В.О.Караваєва відзначили високими державними нагородами: орденами Станіслава II і I ступенів, святої Анни II і I ступенів, Володимира III і II ступенів, Олександра Невського. З нагоди ювілею творчої діяльності відомого хірурга і вченого указом Олександра III В.О.Караваєву було присвоєно звання дійсного тайного радника. До речі, станом на грудень 1890 року в Росії за 168 років від моменту видання петровського табеля про ранги такого високого звання були удостоєні тільки 84 особи (в Києві – тільки двоє). Професор В.О.Караваєв – почесний громадянин м. Київ, почесний член Київського і Казанського університетів та багатьох медичних товариств.

У Києві він жив на вулиці Шулявській,

яку 1891 року, за рік до смерті, її перейменували на його честь (нині вулиця Л.Толстого). Наприкінці лютого 1892 року В.О.Караваєв захворів на грип, який ускладнився запаленням легень. Знову нагадав про себе ревматизм, який періодично загострювався з 1857 року, і 3 березня 1892 року його не стало. Великого хірурга і вченого поховали 6 березня з великими почестями на Байковому цвинтарі. Заупокійну літургію і поховання здійснив Петро Лебединцев, протоієрей кафедрального собору Святого Володимира, який три десятиліття до цього (1862) в Києві відспівував тіло Т.Г.Шевченка. У хірургічній клініці Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, що на бульварі Т.Г.Шевченка, встановлено його бронзове погруддя.

З ім'ям В.О.Караваєва пов'язана назва історичної місцевості у Києві – Караваєві дачі. У середині XIX століття тут був садовий розплідник, який 1869 року придбав професор. Згодом (1873) він приєднав до нього придбаний у Військовій гімназії (Кадетському корпусі) ще одну земельну ділянку. Після смерті В.О.Караваєва його дочка, Ольга Караваєва-Колчакова, розділила земельну площу (понад 30 га) на 238 ділянок і протягом 1903-1908 рр. їх розпродала.

На Караваєвих дачах певний час жив тезка В.О.Караваєва – видатний український ентомолог, професор Караваєв Володимир Опанасович (1864-1939), директор зоологічного музею НАН України. За однією з версій, він є онуком хірурга В.О.Караваєва.

Література

1. Алексеенко И.П. Владимир Афанасьевич Караваев (к 150-летию со дня рождения) / И.П.Алексеенко // Врач. дело. – 1961. – № 8. – С. 144-145.
2. Бенюмов Р.Я. В.А.Караваев (к 150-летию со дня рождения) / Р.Я.Бенюмов // Нов. хирург. архив. – 1961. – № 7. – С. 3-6.
3. Владимир Афанасьевич Караваев // Вест. хирургии. – 1966. – Т. 97, № 7. – С. 2.
4. Заверный Л.Г. Владимир Афанасьевич Караваев: к 175-летию со дня рождения / Л.Г.Заверный, А.И.Пойда, Ю.Д.Любицкий, А.П.Ищенко // Хирургия. – 1986. – № 7. – С. 153-155.
5. Заверный Л.Г. Педагогическая деятельность хирурга В.А.Караваева / Л.Г.Заверный, А.А.Войтенко, А.П.Ищенко, А.И.Пойда // Клин. хирургия. – 1986. – № 10. – С. 70-72.
6. Михайлов С.С. В.А.Караваев: жизнь и деятельность (1811-1892) / Михайлов С.С. – Л.: Медицина, 1954. – 272 с.
7. Пащенко О.О. Спільна дослідницька діяльність М.І.Пирогова та В.О.Караваєва по вивченню запального процесу на фоні розвитку уявлень про нього з стародавніх часів / О.О.Пащенко // Укр. мед. альманах. – 2000. – Т. 3, № 3. – С. 126-128.
8. Постолов М.П. В.А.Караваев (к 90-летию со дня смерти) / М.П.Постолов // Хирургия. – 1982. – № 9. – С. 110-111.
9. Постолов М.П. Владимир Афанасьевич Караваев (1811-1892) / М.П.Постолов // Врач. дело. – 1951. – № 9. – С. 847-850.
10. Ядши Я.Ф. Владимир Опанасович Караваев (до 185-річчя від дня народження) / Я.Ф.Ядши // Лікар. справа. – 1996. – № 7-9. – С. 207-212.

Юрій АХТЕМІЙЧУК, Юлія ГЖЕГОЖЕВСЬКА.